

Z LOKALNIM JEZIKOM SKOZI VSAKDANJIK

Jože Dular, Mesto nad Bojico. Novo mesto, Dolenjski list 1997; 211 strani.

Slovenski pisatelj, slavist in oče Belokranjskega muzeja v Metliki, Jože Dular, slovi v krogih zgodovinarjev tudi kot najboljši poznavalec zgodovine Metlike in Bele krajine. Njegovo ime je tesno povezano tudi z zgodovino gasilstva, saj mu je v muzeju, ki ga je desetletja vodil, postavil tudi zavidljivo muzejsko stalno razstavo. Kot najvidnejši sodobni belokranjski humanistični izobraženec, ima velike zasluge tudi za številna spominska obeležja v deželici onstran Gorjancev, ki spominjajo na znamenite rojake. Ob njihovem odkritju so ponavadi izdali tudi spominsko brošuro izpod njegovega peresa. Življenje in delo Jožeta Dularja v Beli krajini, mož je sicer Dolenjec in pripada rodu, ki je dal deželi ob Krki največ akademskih izobražencev, je klasičen primer človeka, ki je razpet med dolžnosti in osebne želje. Mož je kot osebnost namreč predvsem pisatelj in to dober, po mnenju ugledne dunajske slavistke, eden najboljših živčnih slovenskih pisateljev, ki pa se iz občutka dolžnosti nikoli ni mogel prepustiti uresničitvi svojih razkošnih talentov, ampak jih je v razmeroma zao-stajajočem okolju uravnaval z nalogami kulture v najboljšem pomenu besede.

Dularjevi pregledi preteklosti Metlike so doslej izšli že v več izdajah. Knjiga Mesto nad Bojico, ki je v bistvu zgodovina Metlike v drugi polovici 19. stoletja, jih ne nadomešča, ampak dopolnjuje. Pristop, ki ga je tokrat izbral Dular, je namreč na prvi pogled literaren. Njegov namen je, da prikaže življenje v enem najstarodavnejših slovenskih mest skozi usode njenih najvidnejših družin: Fux, Hess, Savinšek, Navratil, Gangl ter še nekaterih. Nekateri so resda zgolj lokalnega pomena, nekatere pa so se uveljavile v vseslovenskem okviru. Knjiga je pisana kot nekakšna povest, v kateri bralec odkriva zgodovino skozi literaren pristop, ki pa je razviden predvsem v dialogih. Ti mu dovoljujejo določeno svobodo pri fabuliziranju, ki ima za posledico tekoče in napeto branje, hkrati pa ostaja zvest resničnemu dogajanju, ki ga ilustrira s številnimi zgodovinskimi dejstvi in celo viri, ki jih avtor vpleta v

tekst. Tako na eni strani spremljamo tragično zgodbo Savinškove hčere Ide, na drugi strani pa spoznamo meščansko sredino, ki si želi nemško konverzijsko družbo, ki ustanavlja svojo čitalnico, gasilsko društvo, hranilnico... Avtor opisuje nacionalne boje, v katerih vidijo nekateri osrednje gibalno naše nedavne preteklosti, na način, ki te strokovno relativizira. Če bi ti res bili takšni, kot so jih nekateri opisovali, bi se morali v naših mestih medsebojno iztrebiti, pa so vendar dejansko naši meščani dokaj složno živeli.

Pisatelj in zgodovinar Jože Dular je napisal knjigo Mesto nad Bojico na podlagi temeljitega študija zgodovinskih virov. Te mu je nudil v prvi vrsti metliški mestni arhiv, manjkajo pa nekateri osebni arhivi, ki bi pokazali, kako in zakaj so se posamezniki tako uveljavili, predvsem, kako so prišli do premoženja, ki jim je prineslo družbeno veljavo. Tako bi bilo dragoceno nekoliko več zvedeti na primer o dohodkih iz zakupa pošte, tamkajšnje lekarne..., ali je bilo kaj čutiti borzni krah 1873 in podobno. Da je temu krivo predvsem pomanjkanje virov, ne pa avtorjev odnos do teh vprašanj, je lepo razvidno iz opisovanja dela lastnika metliške graščine Savinška, ki je bil nekakšno gibalno agrarnega razvoja. Izvrstno je prikazana vloga italijanskih zidarjev, katerih navzočnost v naših mestih vidijo predvsem umetnostni zgodovinarji, ostali pa nanje pozabljamo, odmevnost železarne v bližnjem Gradacu, bližina vojaškega Karlovca in problemi sanitarnih kordonov, ki so hromili promet ljudi in idej. Posebna odlika Dularjeve knjige se nam zdi opisovanje odnosov med mestom in okolico, ki ga je bistveno dopolnjevala. Ne mislimo le kmečkega sosedstva, posebno še pravoslavni okoličanov, ampak tudi okoliških graščakov in zlasti duhovnikov. Metlika je sicer imela svojega prošta, toda njej in deželi so dajali svoj pečat tudi drugi njegovi duhovni sobratje. Izvrstno je vpleten Janez Trdina, ki ga ni privlačeval le pobratim Navratil, ampak prav ta duhovna in osebna raznovrstnost mesta in njegove okolice. V teh pogledih na preteklost rojstnega mesta pisatelj je žene, ki ga je na kraj priklenila in mu ga v znak hvaležnosti tudi odkrila, (delo je njej tudi posvečeno) avtor bistveno presega svoje dosedanje pisanje o zgodovini Metlike.

Navedli smo že, da ima knjiga na prvi pogled izrazito literaren značaj, poznavalec preteklosti pa bo v njej odkril sijajno zgodovinsko delo, ki obravnava vsakdanje življenje v naših mestih. V primerjavi z novejšimi podobnimi tovrstnimi

deli ga odlikuje skrajno resen pristop. Nekdo bi lahko dal v ospredje zgodbo med graščakovo hčerko in njihovim hlapcem, ki ga gospodar in oče dekleta "izplača" in pošlje v Ameriko, drugi bo nizal podobo življenja, ki daje poudarek nekaterim družabnim dogodkom, na primer puštvanjem, ki so se trajno vtisnili v spomin. Dular ne spregleduje krajevnih zabav in raznih družabnih prireditev, pa tudi ne originalov (ženske!), ki dajejo pečat mestu, pa naj bo to posušena samica Fricika, uradno Friderika Auerhammer plemenita Auerstein ali pa uboga Bara Jurčina, ki za krajcar ali dva nosi meščanom na glavi vodo iz studenca, in tudi ne govoricam, kot je lovska nesreča metliškega prošta, vendar se izogiba cenenim efektom in poudarjanju škandaloznih zgodb in razmer. S svojim pisanjem dokazuje, da vulgarnost ni potrebna za opisovanje vsakdanjega življenja. V tem pogledu naj bi ga tisti, ki prisegajo na nove smeri v našem zgodovinsko pisarstvu posnemali. Izrazi, kot so "stara koka..." ne sodijo niti v pošteno vaško gostilno, kaj šele na papir in to celo v znanstveno razpravo.

Knjiga Jožeta Dularja Mesto nad Bojico je našla pri belokranjskih bralcih lep odmev. Prav bi bilo, da bi po njej segali tudi zgodovinarji. Kogar ne zanima krajevna zgodovina, pa tudi slovenska ne, naj seže po njej vsaj zaradi izjemnega jezika. Avtor je uspel zapisati vrsto lokalizmov in tudi na ta način praktično pokazal, da imajo tudi ti, ne pa počestna vulgarnost, izjemen pomen pri opisovanju vsakdanjega življenja.

Stane Granda

STRUP JE V MAJHNIH "FLAŠKAH"

Marko Waltritsch, Kavarna Bratuž. Shajališče Goričanov. Kulturni dom Gorica, Zveza slovenskih kulturnih društev. Gorica, 1995, 21 strani.

Marko Waltritsch, novinar, publicist in nekdanji ugledni goriški politik, slovi v slovenski historiografiji predvsem kot izvrsten poznavalec primorskega slovenskega bančništva in hranilništva ter društvenega življenja. K obsežni bibliografiji, tako po številu monografij kot njihovi voluminoznosti, je pred kratkim dodal verjetno še svojo najtanjšo knjižico. Najtanjšo, vendar ne najmanj pomembno!

Pred nekaj leti je eden izmed dunajskih zgodovinarjev dobil projekt o kavarniški literaturi v nekdanji Avstro-Ogrski. V načrtu je imel tudi vključitev slovenskega ozemlja, vendar se je izkazalo, da za Trst nismo mogli dobiti ustreznih podatkov in da takšne kulture na Slovenskem ni. Bratuževa kavarna v Gorici časovno ne sodi v obravnavani čas, ima pa nekaj elementov specifične kavarniške kulture.

V osnovi je Waltritscheva knjiga reminiscenca na čase njegovih predhodnikov, pa tudi lastne, saj je bil očitno sošolec lastnikove druge hčere Bogdane ali "Čiči" in je tudi sicer kavarno Bratuž dobro poznal. Poleg opisa njenega lastnika Rudija in njegove žene, spoznavamo v njej še dve, nadvse pomembni stvari. Prva je, glede na značaj revije, slovensko kavarniško življenje v Gorici. Vsaj v Bratuževi kavarni je bilo malce nenavadno. Na eni strani ji avtor priznava dunajsko "Gemütlichkeit", na drugi strani pa opisuje "terror" lastnika, ki je imel v njej svojstven red, ki v času branja časnikov, ni dopuščal nikakršnih pogovorov. Podobno je ravnal kasneje tudi ob gledanju televizije. Waltritsch opisuje tudi vrsto gostov, ki so dajali pečat lokalni. Poudarja, da so bili njeni obiskovalci predvsem slovenski meščani, "beli" in "rdeči", da so se v njej zbirali raznovrstni ljudje, od vsemogočih volunov do "domobrancev", "četnikov", "ustašev" in raznovrstni kontrabantarji, ki jim železna zavesa ni bila ovira. Ko je meddržavna meja postala bolj prepustna, so vanjo začeli zahajati tudi Novogoričani, zlasti stari goriški študentje.

Naslednja dimenzija Waltritscheve knjige so nekateri doslej manj znani podatki o gospodarski moči slovenskih prebivalcev Gorice. "Slovenski v Gorici smo v avstrijskih časih v gostinstvu imeli pravi monopol... Slovenci smo imeli monopol v gostilnah, prenočiščih, krčmah in pivnicah." Zanimivo je, da so te lokale obiskovali tudi nekateri Italijani, ki jim popolna nacionalna polarizacija ni bila všeč. Slovenski monopol v gostinstvu je trajal, kljub fašističnemu terorju, tudi v času med obema vojnoma in še nekaj let kasneje. "Dandanes je žal tudi v tem oziru marsikaj drugače."

V zvezi z verjetno nikoli končano diskusijo o revoluciji in fojbah, naj citiramo še nekaj drobcev iz življenja kavarnarja Bratuža. Po vrnitvi iz avstrijske vojske in vojnega ujetništva v Rusiji so Italijani kavarnarja zaprli. "Kot številne druge Slovence so tudi Rudija fašista tepli." Ko se je za-